

ZPRÁVY

František Bílek, Kristus na úžlích. Detail štítu z chrámu sv. J. a sv. Josefa, Diezvěteba, 1899

*Společnost
Františka Bílka*

9
září 1998

Bílkův Kristus a kříž

O. A. Kukla

Motto: Když při návštěvě Prahy r. 1997 procházel lodí svatovítské katedrály na Pražském hradě papež Jan Pavel II., zastavil se nejdéle u jednoho z oltářů. Ten mimořádně vzbudil jeho pozornost. Podrobně se na něj vyptal svých průvodců a pomodlil se před ním. Oním oltářem byl Bílkův kříž.

Po první návštěvě ateliéru Františka Bílka napsal sochaři básník Julius Zeyer: „Ta krásná chvíle ve Vaší dílně! Je mi to vzpomínka posvátná. Čistota Vašeho myšlení, tiché Vaše nadšení, mysterium Vašeho talentu, to vše působilo na mě ... svatě. Vše bylo tak prosté a proto tak velké ...“

Co Zeyera tak hluboce na Bílkovi zaujalo, dovidáme se z básníkova listu adresovaného Zdence Braunerové: „Jak Vám poděkovat, že Jste mě seznámila s Bílkem! ... Z toho člověka jdou paprsky! Takové andělské oči jsem ještě neviděl ... Jeho Marie pod křížem v kostele v Chýnově je důkaz mysteriosního talentu ...“

Vzápětí se zpovídá sám Bílek Zeyerovi, že nové přátelství s básníkem mu předpověděl sám Kristus. „Ve jménu Páně přicházím k Vám tedy já, když nechcete věřit, že Vás ke mně posílá Bůh.“

Bílek je skutečný vizionář. Je ten, kdo je přesvědčen, že nikoli on, ale Kristus v něm vede jeho ruku a určuje mu, jak má tvořit. Takové tvoření na sebe nemůže převzít cizí formu, kterou diktuje móda. Proto je sochař a grafik v jedné osobě přesvědčen, že secese, která udává v jeho době tón, zůstává jeho uměleckému cítění cizí. Nikdo však nepřekročí vlastní stín, ani Bílek. Svou vzpourou proti dobové manýře vytvořil osobitou polohu uvnitř secese a stal se tak jedním z jejích nejcharakterističtějších představitelů.

Na jaře roku 1897 svěřuje Bílek Zeyerovi: „Dnešní noci probudilo mne mého jména volání: Františku! Nebyl to sen. To volání mne probudilo ze sna. A okolo mne daleko není nikoho ..., aby mne volal. To volání mne pronásleduje; a cítím, že víc než člověk volal mne, a víc než pro lidské proč mne vzbouzel.“

Zeyerova poezie má mystické rysy, nic z toho však nepřehlušilo jeho racionální myšlení. Proto se v odpovědi podivil: „Co mi píšete o tom volání Vašeho jména, mě trochu znepokojuje. Nejsou to snad sluchové hallucinace? Mohlo by to být něco jiného, ale dejte pozor, aby Jste se nedal zmámit zdánlivostí, je to nebezpečné. Opakovalo se to volání?“

Zdá se, že Františka Bílka poněkud zarmoutila básníkova věcnost, kterou si vyložil jako neporozumění. „Jak jsem Vás znepokojil voláním tím mého jména!“ psal mu. „Odpusťte, prosím, ale divím se znepokojení Vašemu. Věřte, můj pane Zeyer, že snad kdyby mne zjevení jakés za dne překvapilo, že bych se snad ani nezachvěl; protože již pětkrát se mi ve snu zjevil Pán Kristus, jednou i v předsíni věčného ráje, ale nikdy jsem se nechvěl, jen plakal jsem štěstím. Přeludy kdyby mne stíhaly, byl bych na nejlepší cestě do blázince, ale klidu mému rovného a jasného nenalezl jsem v světě. Buďte, příteli můj, kliden; větší zázraky než vidění jakés, jímž mne objímal a objímá Bůh ...“

Myslím, že Bílkovu zповěď vskutku netřeba vysvětlovat halucinacemi. Není to chorobný zjev, ale intenzita jeho víry – pokud ovšem smíme toho slova použít. Pro Františka Bílka nešlo o víru bez důkazů, příznačnou pro normálního křesťana. Jeho přesvědčení bylo mu jistotou, prokázanou komunikací s niternou duchovní silou, pevně vklíněnou do podoby Krista. Jeho teologie, stejně jako umělecké cítění, byla neochvějně christologická a christocentrická.

Také Zeyer pochopil. Záhy se hanbil za svá podezření a obratem Bílkovi odpovídal: „Uspokojil Jste mne úplně svým vysvětlením stran těch > hallucinací <. Já se jen obával, aby to nebyla nervová nějaká nemoc. Máte pravdu, jsou větší zázraky než zjevení se. Vždyť Bůh se neustále zjevuje nám všem, jenže Ho každý v tom zjevení nevidí. A v tom je rozdíl. Jako Martha příliš se zaměstnáváme věcmi, jichž není zapotřebí, a proto zanedbáváme té Jediné a Jediné, která je třeba. Vy Jste z těch, co vyvolili tu > lepší část <, Bůh Vám žehnej! ...“

Napříště již s úctou říkal Zeyer o svém příteli: „Mívá zjevení Krista.“ A Bílek mu vyznával: „U mne přestala víra, když jsem Boha počal vidět. Nevěřím proto v Boha, protože Ho vidím. Protože já z toho vidění všechny mé práce béřu a musím brát ...“

Už tehdy se začíná formovat nové, výslovně osobní Bílkovo pojetí křesťanství, vyrůstající z atmosféry Katolické moderny, zároveň však motivované jihočeskou inspirací husitskou a bratrskou. Sochař již tolik nepotřebuje kněžské prostředníky, má zato, že sám se bezprostředně setkává s Kristem, že jeho podněty vtěluje do tvarů, tvorba je Bohem přímo inspirována, do sochaře vstupuje poselství mocné síly a on je pověřen, aby to poselství předal ostatním. Vzpomínám si na ruskou badatelku z moskevské Akademie věd, která mne navštívila, aby se seznámila s umělcovým duchovním obzorem. Prohlížela si fotografii mladého Bílka v rubáše, srovnávala jej s Lvem Tolstým a byla přesvědčena o vnitřní spřízněnosti obou.

V roce 1897, z něhož se datují citované dopisy, publikoval František Bílek v časopise Katolické moderny „Nový život“ dvě úvahy: „Confiteor umění“ a „Za pravdou“. Zejména v první z nich odmítl pojmy „sloh, styl, takt a rým“ jako „skvrny obzvláštního kalu“. Bylo mu to výsměchem Bohu, stejně jako celé umění italské renesance. „Znovu postavili chrám a sochu Jupitera,“ horlil, „a dali mu jméno našeho Boha.“ Jedinou skutečností byla mu věčnost. Přizpůsobení se vnějšímu slohu bylo mu lží, hříchem proti přírodě a proti duchu. A k tomu si Bůh Bílka vyvolil, aby zvěstoval čistou uměleckou pravdu.

Když František Bílek vyložil své názory v listu příteli a pak na sjezdu Katolické moderny, nesetkal se s ohlasem, jaký očekával. Naopak, vážné výhrady vyslovil zejména jeho přítel Sigismund Bouška – napsal mu, že bloudí, že jeho představy jsou herezi, že i v tvorbě je více básníkem než sochařem, že má nadměrné sebevědomí nepravého proroka a že to, co z něho hovoří, není nové poselství, ale pýcha, na níž vybudoval svou zvěst. Nechápe církevní nauku o vině, nerozumí teologii a jeho blouznění budí u skutečných bohoslovců jen úsměv. „Zavádíš čirá bludná dogmata. Miluješ své theorie víc než výtvoř svého dláta. Chceš-li však v něčem přinést něco nového, musíš to napřed znát. Miluji tě jako bratra a jako bratr ti to říkám.“ (6.10.1897)

Marně se pokoušel Zeyer oba smířit. Trhlina byla příliš hluboká a Bílek si začal uvědomovat, jak se zvolna vzdaluje tomu učení, v němž vyrostl.

Ale také jiní, jakmile se pokusili o srovnání, uvědomovali si rozdíl mezi Kristem evangelií a Kristem Bílkovým. Karlu Hlaváčkovi vadil u něho mladistvý pesimismus, Bílkova Krista považoval za „uměleckou hallucinaci“, za „fluidum bolestné individuality umělcovy“, vytkl mu podivně chmurnou skleslost, jíž chybí „sladký a utišující lék evangelia“. Hlaváčkův úsudek byl neúprosný: „Pan Bílek není mi žádným programovým katolickým umělcem. Katolictví to vůbec ani nebylo, které se stalo pro něho stylem ...“

Není pochyb, že se do Bílkova díla promítlo něco z dobového pesimismu, i ten byl však u něho posvěcen nadějí v Krista. Život byl orbou křížem, který lidstvo nese jako znamení údělu prarodičů, upadli jsme do tohoto vězení z platónské říše idejí a hvězd, bez přijetí temnoty bychom nespátřili světlo, Kristova tvář je zarmoucená hříšným životem našeho rodu, ale na konci té dlouhé cesty nesčetnými bolestmi je oslnivá zář Vzkříšeného ...

Správností své pouti životem si byl umělec jist. Znovu a znovu promýšlel podobu Krista. Tvář Spasitele neměla nic společného s líbezností zženštilých vyobrazení Ježíše, tehdy velmi populárních. Její krása byla vnitřní, prosta všeho laciného efektu. František Bílek zahlédl svého Krista prizmatem Deuteriozaiášova proroctví: „Byl v opovržení, kdekdo se ho zřekl. Muž plný bolesti, zkoušený nemocemi, jako ten, před nímž si člověk zakryje tvář. Tak opovržený, že jsme si ho nevážili“ (Iz 53,3). Nejhlubší životní zkušeností byl tento Kristus zakotven v Bibli. Jakkoli byla ta tvář zjizvena, její pohled byl pln laskavosti.

Když pak Julius Zeyer publikoval své „Tři legendy o krucifixu“, byl sochař nadšen: bylo mu, jako by on sám to napsal, tak dalece cítil vzájemné souznění. Odtud pak rostla celá řada jeho krucifixů, k nimž se nikdy nepřestával vracet. Vyvrcholením se stal Ukřižovaný v katedrále sv. Víta na Pražském hradě z roku 1899. A byl to opět jinak viděný Kristus na kříži, než jakého vídal v chrámech.

Bílkova originalita v pojetí krucifixu nespočívá v něčem, co by bylo křesťanství dosud nikdy neznalo. Je to však nový návrat k prastarým významům. Sám kříž, který je znakem ježíšovské víry zhruba od 5. – 6. století, nepředstavuje popravní kůl. Vždyť ani nevíme, jak přesně mohl vypadat. Dávno před vznikem křesťanství, snad již od úsvitu dějin, objevoval se kříž v mnoha kulturách, dokonce i v předkolumbovské Americe u Mayů (Palenque), kde symbolizuje vzkříšení, obnovu života, znovuzrození. U starých Egyptů to byl „ankh“, což v překladu znamená „život“. Když křesťanství konečně toto znamení života převzalo, spojilo je později se stojící postavou Ježíše s rozpjatými rukama, ve středověku pak Ježíše přibitého k jeho břevnům. Mělo to hluboký význam. Liturgie východní církve dodnes vyzývá Pantokratora, jenž „smrtí zničil smrt, aby těm, kdo v hrobech spočívali, život daroval“. Kristova smrt byla podle křesťanského přesvědčení branou k nepomíjivému životu. Je tedy Ježíš ve smrti přibit na symbol života. Ještě do raného středověku měl Kristus na kříži vztyčenou hlavu.

V tom se tedy František Bílek vracel k inspiraci zejména románské. Kristus zde neměl hlavu svěšenu, ale vztyčenu. Byl Králem, který s kříže vládne duším, a kříž byl jeho panovnickým trůnem. Věnc z trní na hlavě byl jeho korunou královskou. Vzkříšením je už sama jeho smrt. Charakterizoval ji tak i novodobý teolog Rudolf Bultmann, když napsal, že „víra ve vzkříšení“ je „vírou v kříž jako spásnou událost“.

Ani tíha Ježíšova těla neklesá v Bílkově krucifixu dolů. Chce se mu téměř vznést se k obloze. Hřeby v rukou brání jeho vzletnutí, nikoli pádu, jen bolest jej poutá ještě k zemi, všechno ostatní směřuje vzhůru. Bílkovo pojetí je nově přehodnoceným návratem do nejstarších podob křesťanské víry. Mohli bychom zde připomenout myšlenku evangelického novozákonníka Vielhauera, který srovnával Ježíšovo ukřižování s královskou korunovaci.

Když se mnohem později vracel sochař k podobnému motivu v plastice nazvané „Míra“, postavil před krucifix i sochaře, stojícího před dokončeným dílem: rukama měří proporce – a připojený nápis k tomu dodává: „Naše skutky jsou měřeny naší mírou – a ještě čekáme, že Ty je změříš velikostí svou.“

Tak František Bílek spatřoval Krista všude, kamkoli přišel, ve všech tvarech přírody, v kamenech i korunách stromů – a právě od toho zde byl, aby tu podobu ze dřev dobýval, aby ji činil člověku srozumitelnou. Duchovní inspirací byly samy tvary přírody: s jejich kořeny vrůstal do své země, s jejich kmeny se identifikoval, jak to vyjádřil například keramickým kachlem „Zarůstání do stromů bratří“.

Když pak Julius Zeyer vydal knižně „Zahradu mariánskou“, oživil v Bílkovi další velké téma, které mu bylo blízké od počátku. Už jeho Maria z Golgoty pro kostel rodného Chýnova, s rozpaky přijatá a později z kostela odstraněná, patřila k Bílkovým raným pracím. Později dal

Kristově Matce procházet celou křížovou cestou a prožívat se Synem všechna jeho utrpení. Oslavil ji také plastikou „Výklad jména Maria“, s níž se návštěvníci Národní galerie setkávají na Zbraslavi.

Zeyerova smrt byla pro sochaře velkou ranou. Jako by však již zakrátko měl jeho pochodeň převzít další básník: Otokar Březina.

Co je člověk? Co má na zemi chtít? To byly otázky, které trýznily Bílkovu mysl, a Březina mu na ně odpovídal velkou, do výše vyklenutou budovou své poezie. „Poznati Pravdu vyminěno jest spravedlností celému mystickému Člověku ...“

Přátelství s básníkem otevřelo Františku Bílkovi nový prostor, touhu po obejmутí vesmíru, tajemné poznání sahající ke všem kulturám. V roce 1907 vzniká Bílkův Úžas. Vyjadřuje – jak poznamenal – „úžas nad velikostí a krásou vesmíru“. Sochař přitom myslel na Březinova slova, charakterizující umění jako jazyk, „jímž duše vyslovuje svůj úžas z kosmu, do něhož je zajata“.

Od té chvíle sdílí s Březinou tušení nového člověka a jeho budoucích smyslů. O něco později koncipuje litografický cyklus „Cesta“: sleduje v něm pouť lidstva od prvotního pádu do nevědomí, pozvedaného biblickými proroky i velkými postavami Orientu, jako jsou Ráma nebo Krišna. Potkává se s Mojžíšem, schouleným pod tíhou nadlidského úkolu, až mu konečně všechno lidské směřování ústí do postavy velkého Neznámého, kterého oslovují Křtitelovi učedníci: „Mistře, kde bydlíš?“ (Jan 1,32). A Bílek dobře ví, kde je jeho domov, kam touží a u koho by měl bydlet člověk duchovní: „Proč doma nejsme u Něho? Kdy vrátíme se domů zas?“

Jakkoli však Bílek sdílí s Otokarem Březinou jeho sen, v němž se slévají všechny řeky, nepodléhá jeho panteismu. Dál zůstává věren své vizi Krista, a třebaže básník téměř nikdy toho jména nevyslovuje, Bílek jej znovu včleňuje i do ilustrací k Březinovým dílům. Kristus je mu dál sfingou odolávající věkům a jistota přebývání v Kristu nezničitelnou pyramidou. Nápor vln se o něj tříští. „Čas nám ryje vrásky“, zmitáme se jako mořská bouře a ve svých marných zápasech upadáme zpět do nicoty, zatímco Kristův majestát se nad námi tyčí jako maják – a kdybychom znali dobře nasměrovat lodky svých životů, určitě bychom neztroskotali. Nemizí ani mariánská tematika. František Bílek se postupně svými svéráznými vyznáními vzdaluje katolické církvi, v níž se narodil a byl vychován. Konečně vstupuje do řad příslušníků vznikající církve československé, kde se hlásí k odkazu Jana Husa a Petra Chelčického i vzdává hold Janu Žižkovi. Přesto zároveň zůstává citěním katolíkem. Postřehl to už Otokar Březina při prohlížení Bílkova návrhu na Žižkův pomník: „Bílkova inspirace je katolická. I ten jeho Žižka – jen se podívejte! Je to katolická mše, celebrant u oltáře a za ním věřící ... Mše rozšířená na národ!“ (Deml, str. 342).

František Bílek nebyl jen sochařem a grafikem, byl i náboženským myslitelem sui generis a nic jej od té cesty neodradilo, třebaže na ní zůstával sám a třebaže jej tížila jeho osamělost. Snad i proto je tolik smutku v tvářích jeho Kristů, snad i proto bylo v jeho vroucích vyznáních víc bolesti než jasu, který mnozí očekávají od evangelia. Jakub Deml měl pro tento smutek ještě jedno vysvětlení a vkládal je do Březinových úst. Byl přesvědčen, že celé Bílkovo dílo směřuje k záhrobnímu stávu se v podtextu jakýmsi proroctvím o zániku našeho národa. Pověšl si také, nakolik se Bílkova christologie liší od pravověrně katolické: chybí jí kult Srdce Páně a soustřeďuje se na tragický podtext biblické zvěsti.

Nebylo cílem této úvahy podat přehled Bílkova života a díla, ale naznačit, co bylo hlubinným motorem sochařovy tvorby. Byla to jeho specificky nazíraná vize Krista. „Já jsem jen pracující ruka jeho,“ vyznával v jednom z mnoha listů, jež posílal Otokaru Březinovi.

„Ne ozdobovat,“ psal ve vyznání Confiteor umění, „ale být dobrem nitra svého. Umělec musí být především člověkem, musí být také bratrem. P í s m e m jest umění, Písmem jedině člověka hodným.“

Zarmouceným pohledem svého Krista měřil svět a žaloval společnost. „Porvem, pobijem se takto jako zvěř ... Co jsme tedy my, když netvory jsou naši bratři? Vidět marnou strážení žití, marné vidět naše bytí a světců marnou smrt je nanejvýše hrozné! ... Jen lásky šílení zbývá – orba to pravá semene pravého! ... Jak veliký musel být pád života našeho! Kristus ohlédl se v nás a zaplakal! Slitujme se, prosím, sami nad sebou! Že trpět budu velmi, pravíte mi výstrahou? Ničte, křížujte mne, jen dovolu, abych vás směl do posledního dechu milovat! ... I půjdeme a vtesáme v chrámy zpustlé našich obětíšť spásy naší znamení. ... Vyčistíme sobě přibýtek, ... pohostíme Tě ve svatě prostotě ... Tiše trpět a svou bolest milovat a bát se jen viny jedině: jen od další viny, Otče, ochraň nás! ... V utrpení nad síly nechť nám není úlevy, leda pro další zas cesty Golgoty. Nechť děkujeme těm, co nám vlasy rvou pro naši pohanu, nechť líbáme jim bič, kterým nám bedra krvácí, nechť modlíme se za ty, co nás křížují, jen od vši viny ochraň nás, bychom nebyli již více my, ale Ty v nás – věčně v nás, ó amen, amen přesladké ...“

Takový byl František Bílek, jemuž byl život orbou křížem, jehož Ježíš zklamaně se díval na lidské šarvátky, jenž na své pouti potkával tolik uštvaných a kacěrovaných, a přece poznal útěchu duchovního setkání v rodinném životě. Stejně, jako španělský mystik Juan de la Cruz, procházel tísní od těla, od světla i od nebe klenby, aby až teprve na dně beznaděje, v prostorách zániku, v mezních situacích lidského bytí zahlédl světlo, které již nic nemohlo uhasit. V Ježíšově Matce, jejíž obraz ho provázel všemi dny, pak nacházel praobraz všech žen, přinášejících útěchu i naději. „Maria,“ volal, „tebou dána nová krev srdci člověka ... Vidím tebe žijící v Pánu jako ve stromu jednom, který bouří Golgoty vyvrácen zanechal nám zde tebe, do našich večerů tak mocně zářící... Tam milost se k nám sklání v Ženě andělské...“

Ano, takový byl František Bílek, z něhož nic nepochopíme, odmyslíme-li jej od jeho životních postojů, od jeho christocentrismu, a budeme-li v něm hledat pouze výtvarný styl a marně pro něho nacházet učená slova.

Machovské zastavení Františka Bílka

Stanislav Batůšek

...Nejdražší jména, trojice přátel v mém životě nejjasnější byla: Březina, Růžena Svobodová, Bílek...“ napsal S. Bouška v revui Archa XI, 1923 na str. 23.

Lze jen s velkou nadsázkou označit vzájemný vztah Františka Bílka a Sigismunda Boušky jako přátelský. Šlo spíše o stav ozbrojeného příměří, střídaný dny či týdny pohody, jasu a vzájemného porozumění, nebo naopak období prudkých konfliktů, kdy hromy byly a blesky se křížovaly. Boušku seznámil s Bílkem r. 1895 českobudějovický seminarista František Bernard Vaněk, který se přiklonil k rodící se Katolické moderně, formující se kolem básníka, překladatele a esejisty S. Boušky, kaplana na benediktinské faře v Machově u Police nad Metují.

Bouška, sám malíř, neměl z počátku příliš porozumění pro Bílkovo umění, což mu však nebránilo, aby Bílkovy práce kupoval nebo od něj dostával darem, a tím méně pro jeho názory umělecké a náboženské, což Bílek někdy ironicky, jindy trpce komentoval v dopisech jejich společnému příteli Karlu Dostálu Lutinovi, organizačnímu vůdci Katolické moderny a vydavateli a redaktoru její revue *Nový Život*. Rozpory mezi Bouškou a Bílkem začaly narůstat zejména po tom, když Bílek začal v *Novém Životě* otiskovat své nábožensko-umělecké traktáty: *Confiteor umění* (II, 1897, s. 3-5, 34-37, 60-62, 91-94) a *Za pravdou* (II, 1897, s. 162-164, 181-183), v nichž některá místa označoval Bouška za bludná, ba dokonce kacířská. Ke krizi došlo po I. sjezdu *Nového Života*, který se konal 20.8.1897 ve dvoraně Svatováclavské záložny v Praze, vyzdobené Bílkovými kartony v uspořádání Zdenky Braunerové, za účasti 158 pozvaných z řad katolické i sympatizující inteligence. Na sjezdu bylo prosloveno několik přednášek, promluvil i Fr. Bílek na téma: *O ideálu křesťanského umělce*. Lutinov měl v úmyslu otisknout jednotlivé řeči v *Novém Životě* a později vydat ve zvláštní brožůře, a protože už na sjezdu se vyskytly hlasy Bílkovo vystoupení kritizující, tázal se Boušky na jeho názor. Bouška odpověděl 10.9.1897: „Co mluvil Bílek na sjezdu, nikdo neslyšel – a nerozuměl. Ale byly to čiré bludy. Dej si to napsat od něho – a užasneš. On bloudí umělecky. Co pak je do takového obrazu nebo sochy, kde třeba celé knihy za komentáře. To se dá říci v básni, ale v umění výtvarném je to nonsens.“ Lutinov už tehdy Bílkův text měl a poslal jej Bouškovi se slovy: „Je to náramně těžké, ale hluboké a – nesprávné z části... Co se Bílka týče, máš pravdu jen z části. Dopiš mu upřímně, co si myslíš. Ty ho však málo znáš.“

Bouška tak učinil a Bílek po obdržení jeho dopisu psal začátkem října Lutinovi: „Ten kýžený list p. Boušky dnes přišel. Je mile, s dobrým úmyslem psán. Mezi jiným mi dobře vykládá, že Ty v N.Ž. přednášku mou vytisknout nemůžeš, protože je plna bludu... Pak mi upřímně, vskutku dobře radí, abych vůbec nepsal, že nikdy nedovedu nic napsat. Nebudu tedy – slíbil jsem mu – psát do >N.Ž.< A protože mé kresby jsou jen >bludné věci<, které kresbou pro >N.Ž.< piši, slíbil jsem mu, že ani kresbami pro N.Ž. psát nebudu.“ Spor se dále prohluboval, z čehož byl Lutinov velmi nešťastný a prosil Bílka, aby *Nový Život* neopouštěl, což Bílek z přátelství k němu slíbil a také proto, že spolu s ním by z *Nového Života* odešel také Julius Zeyer (uveřejňoval v N.Ž. *Zahradu mariánskou*) a Zdenka Braunerová (psala úvod k chystanému Bílkovu albu: *Modlitby*).

Došlo však k nečekanému obratu. 15.10.1897 přijel Bouška do Chýnova, kde Bílek žil a pracoval, koupil od něho hlavu Krista z výstavy v Rudolfinu a sádrovou sošku Ježíška a odvezl Bílka s sebou do Machova, odkud psal 17. října Lutinovi: „Karle, buď klidný. Co Bůh činí a řídí, dobře činí a řídí. Bílek je u mne a zůstane tu několik dní. Milujeme se jako Ty a on. Vše je spraveno, tj. pochopeno.“

Machov byl tehdy malým městečkem s necelými sedmi sty obyvateli, pyšníci se barokním kostelíkem sv. Václava z r. 1675, kde u vstupních dveří visela Bouškova kopie obrazu E.E.Lišky: *Kristus v zahradě Getsemanské*, vedle kostela stojící farní budovou v průčelí s opatským znakem a letopočtem 1870 a mariánským sloupem od B. Henricha z r. 1761. Bouška přišel do Machova 5.8.1892 po svém vysvěcení na kněze a prožil zde kněžskou idylu, milován farářem Methodem Laudínem, který mu byl otcovským přítelem a rádcem, a dvěma farářovými neteřemi, které se o Boušku staraly jako o vlastního. Když Bílek přijel, vlastně byl přivezen do Machova, obyvatelé fary jej vřele přijali, byli ostatně na návštěvy zvyklí, Boušku navštěvovalo mnoho známých spisovatelů a výtvarných umělců a Bílek jako výraz vděku nakreslil portréty obou starých paní, když farář Laudín odmítl. Bouška provedl Bílka po Machově, seznámil jej s přáteli, zejména s podučitelem Janem Voborníkem, pozdějším autorem knih pro mládež a amatérským archeologem, kostelníkem Faltou a starým řídícím učitelem Bergrem, jehož syn Otto, violoncellista Českého kvarteta, zemřel nedlouho předtím (30.6.1897) a na jehož hrobě v Náchodě byly tyto Bouškovy verše:

*Víc andělskou než lidskou měl jsi duši;
já světu hrál, mně těsná byla zem,
tož odletěl jsem vzhůru nad ovzduší,
a s bratry anděly tam hraju před Trůnem.*

Bouška s Bílkem podnikli také několik výletů do krásného okolí Machova, navštívili starou Kubečkovu faru s obrazem kalicha a letopočtem 1814 v Machovské Lhotě, vyšli si na Hvězdu, kde si prohlédli kapli, postavenou r. 1733 podle návrhu K. I. Dientzenhofera a na Bor (Machovskou horu) na hranicích s Pruskem (nyni Polskem), odtud sešli do Bukoviny, ležící už na pruské straně, kde navštívili hostinec české rodiny Ducháčkovy, kde se Bílek k údivu přítomných zapsal do pamětní knihy seřezanou sirkou, namočenou v inkoustu, jen několik řádek níže pod podpis T. G. Masaryka, který tu byl s dcerou Olgou a synem Janem v létě 1897. Bílka velmi zaujal výrazný obličej s bílými, dlouhými vlasy, patřící starému Danielu Ducháčkovi, průvodci po skalních útvarech a bludištích Boru a Hejšoviny, a tužkou načrtl jeho podobiznu, která pak visela v hostinci až do r. 1918. Po smrti Ducháčkově (7.9.1902) napsal Bouška do pamětní knihy (dnes ztracené) následující verše:

*Ta krásná hlava Tvá tak ryze česká!
těch našich skal jsi strážný býval duch,
hory Machovské, kam vede stezka
výš z dolin českých v čistý horský vzduch.
Tvůj bratr Tomek, starší hlava bílá,
tak často s Tebou chodil skalami,
ta obojí hlava stříbrná tu snila,
duch věků dávných letěl nad Vámi...
Tys odešel – Tvá zbožná duše Bratra
tu bloudí kolem, hledá, střeží, pátrá,
zda v českou chatu nejde nepřítel –
kdy české zemi vzejde Spasitel*

F. BÍLEK: portrét Daniela Ducháče

(Článek vyšel v brněnském vydání Lidové demokracie)

František Bílek v brněnském „Zvláštním vydání ...“

„Bílkovská“ edice tohoto malého nakladatelství má svou činnou tradici. Už v roce 1993 ve své nabídce uvádí tituly: JAK MI DŘEVA POVÍDALA, TOMÁŠE ZE ŠTÍTNÉHO DOKONANJE KNĚH ŠESTERÝCH a CHVÁLA SVATÉ LÁSKY. Samozřejmě že ti, kteří mají možnost současné faksimile porovnat s každým původním vydáním, tak mohou být bibliofilsky neuspokojeni, ale tato přístupnost nedostupných položek v její reprodukcí věrnosti a navíc s nízkou prodejní cenou je také služba Františku Bílkovi, který je tak představován zákazníkům knihkupectví a poskytnutými povinnými výtisky čtenářům knihoven. Poněvadž velká monografie tohoto umělce v dohledné době nevyjde, tak je třeba ocenit jak dokonalý bílkovský kolibřík (Lyra Pragensis), tak uznat dílčí studie ve Vlastivědném sborníku moravském z Brna, ve Střední Moravě (Memoria Olomouc) a ve Vlastivědném sborníku okresu Nový Jičín a knize Katolická moderna Stanislava Batůška (Arca Jimfa Třebíč); zejména však úsilí „Zvláštního vydání ...“.

V poslední době byla v popisovaném brněnském nakladatelství vydána KŘÍŽOVÁ CESTA – známého velkého formátu – a jde o jejich nejdokonalejší novotisk. Od původního vydání se liší nepatrnou obměnou titulního listu a úrovní slepeckého tisku grafiky na přebalu; za Rakousko-Uherska byly v tiskárnách ruční postupy preciznější, ale i tak udělali Bílka v Litomyšli dobře.

Při nákladu 300 kusů je její prodejní cena (asi 550,- Kč) opět velice slušnou. Možnost objednání je na adrese: Čestmír Kocar a Andrea Poláčková, Údolní 21, 602 00 Brno. Mezi zájemce se tak dostává cyklus, který patří k charakteristickým i nejlepším dílům Františka Bílka. Výpověď KŘÍŽOVÉ CESTY je konstantní.

Pavel Surý

O jednom pražském pomníku

Richard Feder

V Praze je několik velikých a velkolepých pomníků. Stojí na nejživějších místech a mnozí z mimojdoucích věnují jim svou pozornost, zvláště lidé z venkova, kteří jsou poprvé v Praze. Prohlížejí si je bedlivě, obdivují dovednost mistrů, kteří je vytvořili, a vzpomínají i na nehynoucí zásluhy, které si oni národní velikáni získali. Mají ve svých srdcích pocit spokojenosti, že národ své velké syny takto poctil. To platí o pomníku svatého Václava, mistra Jana Husa, Josefa Jungmanna a Františka Palackého. Vedle těchto velikých pomníků nalezneme v Praze i jiné, menší sice, ale přece krásné, jako pomník Karla IV., Vítězslava Háška, Jana Nerudy, Boženy Němcové, Josefa Mánesa, Jaroslava Vrchlického, Svatopluka Čecha, Julia Zeyera a mnohé jiné. Na budově nové radnice nalézáme sochu rabi Löwa, syna Becalelova, který nebyl sice synem českého národa, ale byl učeným rabinem, slavným alchymistou a oblíbencem šlechtného císaře Rudolfa II. Proslavil Prahu svým Golemem po celém světě, a je proto této velké cti hoděn.

Pokrokovost Prahy dokazuje pomník muže, který v Praze nikdy nežil a s českým národem přímých styků neměl, pomník Mojžíše, našeho osvoboditele, učitele a zákonodárce, který žil před třemi tisíci léty, tedy v době, kdy Praha ještě neexistovala. Je ovšem skromných rozměrů a stojí na málo frekventovaném místě, v malém sadě v Pařížské ulici, v blízkosti Staronové synagogy. Je dílem slavného českého sochaře Františka Bílka, a už proto by zasluhoval, aby se chodili Pražané na něj dívat.

Jak se sem Bílkův Mojžíš dostal, je do jisté míry záhada. Nechce se nám přeci věřit, že se pražský magistrát usnesl, že postaví v Praze sochu Mojžíše a že pověřil Mistra Bílka jejím provedením. Je však pravděpodobné, že pražský magistrát nahlédl, že by mělo některé dílo slavného českého sochaře Františka Bílka zdobit Prahu a že bylo s Bílkem jednáno. Ten nabídl sochu, kterou z vlastního popudu vyrobil a za krásné, zdařilé a účelné dílo považoval. Zástupci města mu nechtěli v tomto ohledu oponovat. Přijali jeho nabídku, zaplatili sochu a hledali pro ni nejvhodnější místo. Byli ovšem opatrní a nechtěli býti terčem útoků novinářů. Vzpomněli si včas, že Josefův, bývalé židovské město, nemá dosud žádnou sochu, a usoudili, že by se tam socha Mojžíše hodila. I jednali se Židovskou náboženskou obcí, zda by neměla námitek, kdyby jí postavili na volné prostranství, v blízkosti Staronové synagogy. Ta s tím souhlasila, a tak tam byl Bílkův pomník klidně instalován. Ale magistrát byl přece opatrný a dopustil se malého triku. Nedal vyrytí do podstavce sochy jméno osoby, kterou tento pomník představuje, a tak se to chodci snad ani nedověděli. Domnívali se, že je to umělecké dílo, plod lidské fantazie, a že

představuje muže velikého a silného ve fantastickém postoji. Divili se jen, že se dovedl tak nepřírozeně schoulit. Ale co ušlo rozeným Pražanům, neušlo nacistickým okupantům. Přikázali magistrátu, aby byla socha odmontována a zmizela. Magistrát musel poslechnout a uskladnil ji spolu se sochou rabi Löwa v nějakém skladišti mezi jiným, podobným haraburdím. Tak byli ti dva Židé schováni v bezpečném krytu, nemuseli se dívat na vyzývavé pohledy nacistů a netřáslí se strachem při náletech na Prahu. Tam přečkali šťastně „tisíciletou“ Hitlerovu říši a dočkali se doby, kdy opět zářilo slunko míru nad Prahou. I pražští Židé se v malém počtu opět vrátili do milované Prahy a měli jedno vroucí přání, aby zavládl ve světě mír. Židovská náboženská obec pražská požádala magistrát, aby postavil opět pastýře Mojžíše na jeho bývalé místo a mohl bdít nad svým nešťastným stádem a chránit je a Staronovou synagogu. Magistrát jim chtěl ihned vyhovět, ale při důkladné prohlídce bylo zjištěno, že byla socha převozem a uskladněním deformována. Dal jí tedy roztavit a podle zachovalého modelu znovu ulít. Tak máme před sebou Mojžíše II., ale shoduje se zcela se svým předchůdcem a je takový, jak jej mistr Bílek vysnil a vytvořil.

Podivné je ovšem, že nabídl Bílek městu Praze sochu Mojžíše, a ne sochu některého křesťanského svatého, anebo některého reka z české nebo světové mytologie. František Bílek, který dovedl tolik krásných hlav z kamene vytesati – jen pohlédněte na jeho Husa v Kolíně! – byl bohabojným mužem, zbožným katolíkem, hlubokým myslitelem a mystikem rázu Otokara Březiny. Byl pilným čtenářem Písma svatého a znal je od první stránky až do poslední. Ze všeho nejvíce ho zajímalo sledovati vývin lidstva od původního primitivismu k polytheismu a od tohoto k monotheismu v židovství a v křesťanství. Měl hlubokou úctu před všemi lidmi, kteří razili lidstvu cesty k vyšším metám, a tu viděl jasně, že se o lidstvo světa nejvíce zasloužil Mojžíš, který dopomohl zotročenému národu Izraelitů k svobodě a dal mu na poušti překrásné náboženské předpisy a občanské zákony, v nichž dokázal, že miluje lidi, všechny lidi, i ty nejmenší, nejslabší a nejchudší. On byl první, kdo omezil moc vladařů a uložil jim, aby sami dbali zákonů a nepouštěli se do válek. Zvláště mu imponovala Mojžíšova snaha zušlechtit každého jednotlivce. Bílek pochopil, že tento cíl byl pro tehdejší Izraelity ještě příliš vysoký, a sledoval činnost proroků, kteří vynakládali veliké úsilí, aby národu izraelskému krásu jejich zákoníku vštíplili a jej stále k vyšším a vyšším metám vedli. Srdce pudilo Bílka, aby ve svém skicáři zachytil postavu Mojžíšovu a všech proroků Samuela, Eliáše, Jezajáše, Jeremiáše, Ezechiela, dále 12 malých proroků Ezry, Nehemiáše a Daniela. Tyto své črty vydal tiskem v knihách, které nazval „Cesta“ a „Nová cesta“. Věděl, že vývin lidstva není dosud ukončen, a přál si jako šlechtný člověk, zbožný křesťan a velký přítel lidstva, aby přišli brzo noví lidé, kteří by ukázali lidstvu nové cesty, po kterých by mohlo kráčet i výš a výš stoupati, až tak vysoko, aby bylo skutečně království Boží na zemi. Nedivíme se proto, že měl Bílek našeho Mojžíše ve veliké lásce a že si z plna srdce přál, aby jeho velikost pochopili i Pražané. Proto zhotovil tuto sochu pro sebe. A měl z ní skutečnou radost. A poněvadž miloval Prahu a Pražany, nabídl pražskému magistrátu svou sochu Mojžíše a radoval se, když byla v Praze instalována.

Podívejme se na ni. Tu nestojí Mojžíš majestátně na vysokém podstavci a neshlíží hrdě na masy lidí, které ho obklopují, ale trčí tu schoulen sám a sám a my vidíme, že bojuje těžký, přetěžký boj sám se sebou.

Mnoho umělců znázornilo před Bílkem Mojžíše v nejrůznějších situacích, většinou ve spojení s Desaterem přikázání vrytých do dvou kamenných desek. Ti jedni kladou důraz, jak se cítí šťastným, když je přijímá od Boha, ti druzí, jak byl oblažený, když kráčel s deskami v náručí s hory Sinaj. Ti třetí, jak je pln hněvu mrštil k zemi a rozbil na sto kusů, když viděl, jak jeho národ tancuje kolem pohanské modly. Jiní ho zase představují, jak úpěnlivě prosí Boha, aby lidu izraelskému jeho hřích prominul. Na jiných obrazech vidíme Mojžíše ve společnosti jeho bratra Aharona. Tyto scény nezajímaly Bílka a předvádí jej, jak bojuje na

opuštěném místě sám se sebou a nemůže se rozhodnouti, zda má opustiti své klidné, bezpečné, nikým nerušené zaměstnání pastýře ovcí, jež pásł pro svého tchána, milého úctyhodného kněze Midjanského anebo, zda má jíti do Egypta, postaviti se v čelo nešťastných soukmenovců a jednati s králem, aby je ze svých služeb propustil. Pak by je mohl dovésti do jejich země, která jim byla Bohem zaslíbena. Žil tu desítky let mezi Midjanity a nemohl si na ně stěžovat. Měli ho rádi, ač byl cizinec a byli polichoceni, když jim podal ruku a dal se s nimi do rozhovoru. On mnoho řečí s nimi nenadělal. Vyhledával nejraději samotu a oddával se tam svým myšlenkám. Tázal se sám sebe, zda by neudělal dobře, kdyby své síly a schopnosti věnoval raději svému národu. Myslíl, že by se mu podařilo dosíci u faraóna, aby pustil Izraelity na poušť, aby tam svému Bohu svým způsobem sloužili, a že by jim mohl poradit, aby se vzdálili a už nikdy do Egypta nevrátili. Sníl o tom, že by jim mohl jejich představy o jediném Bohu hlouběji vštípit a že by jim mohl vštípit názor, že ten jejich jediný Bůh je Bůh lásky a pravdy, soucitu a smilování a že si mohou jen tehdy jeho přízeň získat, když naplní své srdce láskou, touhou po spravedlnosti a snahou pomáhat všem ke klidnému životu. Sníl o tom, že by jim mohl dáti i jiné krásné předpisy a spravedlivé řády, aby se vyšínilu výše, nežli jsou jiní národové. Tyto myšlenky ho blažily, ale nebyl si jist, zda je Izraelité přijmou a zda se budou podle nich řídit. Znal dostatečně lidi a věděl, že se cítí právě ve své nízkosti a ve své prostotě nejšťastnějšími.

Bílek byl tímto zápasícím Mojžíšem okouzlen a měl za to, že je to povinností každého člověka, aby sám se sebou bojoval, všechny své pudy a vášně přemáhal a usiloval o to, aby dosáhl aspoň na poli mravnosti a čestnosti nejvyšších met. Byl tedy Bílek snilek, ale svět potřebuje snilky a bez nich nedospěje vysoko. Ještě nedávno tvrdilo tisíce lidí, že není myslitelný svět bez válek, ale dnes tvrdí již statisíce lidí, že je to možné, a snad bude již v krátké době tato myšlenka skutkem a ti budoucí lidé, kteří již nebudou žádné zbraně vyrábět a žádné potřebovat, nebudou moci pochopit, jak to bylo možné, že lidé vedli války a že se vzájemně hubili a ničili. Proto miloval Bílek Mojžíše a toužil po tom, aby ho všichni lidé milovali.

Plní Bílkova socha Mojžíše, stojícího v sousedství Staronové synagogy, své poslání? Pochybují, neboť málokdo ví, o co Bílkovi šlo, a málokdo z dnešních lidí je Bílkova názoru. To je ovšem osudem všech soch. Ještě jsem neslyšel, že by byl některého Pražana pohled na Palackého pomník přiměl k tomu, aby šel do antikvariátu, koupil si Palackého dějiny národa českého a prostudoval je se vši důkladností. Také jsem neslyšel, že by si někdo při pohledu na pomník Mistra Jana Husa uvědomil, že byl Hus velkým milovníkem pravdy a že učinil slib, že bude i on pravdu milovat a o pravdu usilovat. Ale proto přece bych nenavrhl, aby byly ony pomníky odstraněny.

Nás Židy těší, že je onen Bílkův pomník v sousedství Staronové synagogy. Potvrzuje nám, že Mojžíšovo učení není zastaralé, že říká mnoho nám, dnešní generaci, a že je ukazovatelem cesty k lepší a krásnější budoucnosti nám Židům a všem lidem. Jen jedno si pamatujeme: „Nebudeme-li bojovat sami se sebou a usilovat o to, abychom dosáhli vyšší mravní dokonalosti, nedospějeme k lepšímu životu lidí na zemi!“ Souhlasíme úplně s názorem onoho starodobého židovského myslitele, že největším hrdinou je ten, kdo ovládá sám sebe.

*Článek je převzat z Věstníku Židovských náboženských obcí, r. XXVIII, č. 5.
Dr. Richard Feder byl v šedesátých letech zemským rabinem ŽNO.*

Drobné zprávy:

Městské muzeum ve Vodňanech a Společnost Julia Zeyera vydaly v r. 1997 sborník zeyerovských přednášek s názvem **Texty, sny, obrazy**. Autory přednášek jsou Tomáš Vlček, Jaroslava Janáčková, Petr Wittlich, Robert B. Pynset a další. Příspěvek Jaroslava Meda je věnován duchovnímu přátelství Julia Zeyera a Františka Bílka. Sborník lze zakoupit (70 Kč) v Památníku Julia Zeyera (Libocká 16, Praha 6, tel. 367098) každou druhou sobotu a neděli v měsíci, kdy je památník přístupný veřejnosti.

...

Při příležitosti 75. výročí úmrtí Karla Dostála – Lutinova proběhne v úterý 10. listopadu 1998 v Prostějově v sále Kulturního domu DUHA konference na téma **Česká katolická moderna**. Pořadatelé konference jsou: Univerzita Palackého v Olomouci, Muzeum Prostějovska v Prostějově, Arcibiskupství v Olomouci a Ústav pro českou literaturu AV ČR v Brně; spolupracují: Literární oddělení Moravského muzea v Brně a nakladatelství Arca Jimfa v Třebíči. Toto nakladatelství zároveň chystá vydat monografii K.Dostála – Lutinova. Program konference zájemcům rádi zašleme (I. Musilová, Banskobystrická 3, 160 00 Praha 6).

...

Společnost Otokara Březiny v Jaroměřicích nad Rokytnou uspořádala ve dnech 12. a 13. září 1998 dvoudenní zájezd – Literární pouť po stopách Otokara Březiny, Františka Bílka a Jakuba Demla. Součástí zájezdu byl slavnostní program na hradě Bítově k 120. výročí narození Jakuba Demla a druhý den v Jaroměřicích ke 130. výročí narození Otokara Březiny.

...

130. výročí narození básníka Otokara Březiny si na slavnostním večeru 11. září připomnělo také město Počátky.

...

Ti, kteří se s námi zúčastnili vycházky do kostela sv. Václava na Zderaze, jistě ocenili profesionální a zasvěcený výklad paní Milady Rackové o Bílkových dílech i historii kostela a přivítají, že paní Vacková přislíbila uspořádat vycházku pro Společnost F. Bílka i v příštím roce.

...

Pod titulem *Deníky* vydalo nakladatelství Ladislav Horáček – Paseka výbor ze záznamů a glos Josefa Váchala z let 1922 – 1964. Ve svých deníkových záznamech malíř neskrývá nepřátelství vůči svým současníkům – Bílka, Březinu, Demla a další nevyjímaje.

Pozvánka:

V galerii Hollar (Smetanovo nábřeží 6, Praha 1) proběhne od 10. února do 7. března 1999 výstava grafik a kreseb Františka Bílka. Při příležitosti této výstavy je možno prostřednictvím galerie nabídnout k prodeji grafická díla Františka Bílka – galerie bude přijímat nabídky k prodeji do poloviny ledna.

...

V neděli 11.10. ve Veletržním paláci (NG) se Rea Michálková bude ve své přednášce "Sochař, sepětí hmoty a ducha" zamýšlet nad plastikami českých sochařů, včetně Františka Bílka.

...

V galerii Muzea Šumavy v Kašperských Horách můžete do konce října shlédnout na dvacet dřevorytů Františka Bílka, které sem zapůjčila Alšova jihočeská galerie.

...

V úterý 20. října 1998 v 15.00 vzpomeneme výročí úmrtí Františka Bílka položením kytice u jeho oltáře v chrámu sv. Víta.

Členům, kteří ještě nezaplátili členské příspěvky za rok 1998, přikládáme složenku. Výše příspěvků se nezměnila (důchodci a studenti 25 Kč, ostatní 50 Kč), přestože nestačí ani na úhradu stále se zvyšujících nákladů na vydávání a rozesílání Zpráv – jedno číslo i s poštovním vychází kolem 20 Kč. Věříme, že ti členové, kteří si to mohou dovolit, přispějí vyšší částkou, za což předem upřímně děkujeme.

V našich Zprávách rádi otiskneme příspěvky nebo převzaté články, které nám poskytnete.

Kontaktní adresy Společnosti Františka Bílka:

ThDr. Lubomír Měřejovský
Lečkova 1516
149 00 Praha 4 - JM
(jednatel)

Přibyslav Šimice
Jeronymova 614
511 01 Turnov
(předseda)

ČESKÁ SPOŘITELNA a.s.

ZPRÁVY

Pro své členy vydává dvakrát do roka Společnost Františka Bílka

Adresa :
Iva Musilová, Banskobystrická 3, 160 00, Praha 6
tel. 243 241 64

Podávání novinových zásilek povolila Česká pošta, s.p. - 02 Východní Čechy
č.j.: PP/1 - 133/96 ze dne 9.1.1996